

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Конфликти и разбирателства в историята Conflicts and understandings in history
Том / година Volume / year	IV / 2025
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Нели Стоянова Nelly Stoyanova
Институция Affiliation	Регионален исторически музей – Враца Regional Historical Museum – Vratsa
Заглавие Title	ЧЕТАТА НА НИКОЛА ВОЙВОДОВ И ЦВЯТКО ПАВЛОВИЧ И НЕЙНОТО МЯСТО В БУРНАТА ИСТОРИЯ НА 60-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В. THE DETACHMENT OF NIKOLAVOYVODOV AND TSVYATKOPAVLOVICH AND ITS PLACE IN THE TURBULENT HISTORY OF THE 1860S
Страници Pages	144–160
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-4-144/

ЧЕТАТА НА НИКОЛА ВОЙВОДОВ И ЦВЯТКО ПАВЛОВИЧ И НЕЙНОТО МЯСТО В БУРНАТА ИСТОРИЯ НА 60-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В.

Нели Стоянова

Регионален исторически музей – Враца

Резюме: Настоящата разработка няма за цел да повтаря известни факти, а по-скоро да погледне на събитията от друг ракурс – тяхното място в бунтовното десетилетие 1866 – 1876 г., на фона на сложните политически и обществени отношения на Балканите, както и да проследи техния отзвук в дипломатическите среди и на страниците на възрожденския печат. От анализа на тези обстоятелства е видно, че четата на Никола Войводов и Цвятко Павлович, без да е осъществила поставените цели, предизвиква широк обществен, политически и дипломатически отзвук, като предизвиква като последица смяната на един външен министър, един управител на вилает и един консул в административния център на вилаета.

Ключови думи: чета; Никола Войводов; Илия Гарашанин; Фуад паша; Мидхат паша.

Въпреки шестващото лаическо мнение за врачани като за пасивни и пресметливи наблюдатели на историческите процеси, историците знаят, че Враца е дала на българската история много изяви личности с буден бунтарски дух. Врачани са хора горди и със самочувствие, но воюването за общопризнато място в общата ни история някак остава само приоритет на местния патриотизъм. Врачанинът Димитър Йоцов пише в своята „Културно-политическа история на Враца“, че през втората половина на XVIII и началото на XIX век „Враца е най-будният център в поробена България, след Пловдив“, а „славата на града се носи по цялата Османска империя...“¹.

В контекста на гореказаното и с ясното съзнание, че славата на

¹ Йоцов, Д. „Културно-политическа история на Враца“, Враца, 1998 г., с. 93.

Враца в националноосвободителното движение, макар и печална, се свързва с героичния поход и трагичната гибел на Ботевата чета, недостатъчно осветена от научното знание и мисъл остава съдбата на Никола Войводов и неговия сподвижник със сръбско гражданство и недоказан български произход Цвятко Павлович. Главната пешеходна зона във Враца носи името на първия, има и негов паметник, както и реконструкция на родната му къща в центъра на града, но малцина са тези, които свързват тези локации с конкретни исторически събития. Документалното наследство, или по-точно липсата му, не допринася за обогатяване на знанията за този врачански герой. Непосредствено след неговата трагична гибел на Русенското пристанище, турската полиция във Враца прави обиск в дома му и иззема всички документи на фамилията. В Регионалния исторически музей в града, освен няколко фотографии, се съхранява един единствен документ, свързан с историята и бизнеса на рода – Свидетелство за уреждане на взаимоотношенията между Никола и неговия баща, от 6 септември 1863 г.

Не са много изследванията върху живота и делото на Никола Върбанов и Цвятко Павлович. Повечето от тях са на местни изследователи, които търсят в родолюбивата им акция поводи за повдигане на регионалното самочувствие и усещането за значимост в историческите процеси. Като щрих върху платното на общонационалната съдба ги споменават в свои трудове историци като проф. Иван Стоянов, проф. Крумка Шарова, а, може би, първият цялостен труд, проследяващ събитията и техния отзвук, е излязлата през 2019 г. книга на русенския историк Хачик Лебикян „Аферата с парахода „Германия“ в Русе“. Основен и много ценен източник на информация е възрожденската преса (българска, турска, румънска, сръбска), която дава информация не само за гибелта на двамата съзаклятници, но и за международния отзвук, граничещ с дипломатически скандал, последвал събитията. Подробни сведения от първо лице се четат в книгата на Михаил Греков „Геройската смърт на Никола Воеводов и Цветко Павлович (убити вероломно върху парахода „Германия“ на пристанището в Русчук, 8 август 1867)“, издадена в Пловдив през 1904 г. Същите спомени излизат със заглавие „Четата на Никола Воеводов и Цветко Павлович“ като първа част на издадената през 1971 г. книга „Спомени“, включваща исторически записки в три части (1867 – 1878) със заглавие „Как ние освобождавахме България“. Светлина върху събитията от август 1867 г. хвърлят и спомените на Иван Касабов, Никола Обретенков, Стоян Заимов и Захари Стоянов. Документи по темата могат да бъдат намере-

ни в издадените „Австрийски документи за гибелта на Никола Войводов и Цвятко Павлович“² и в събраните „Дипломатически документи за гибелта на Никола Войводов и Цвятко Павлович на парахода „Германия““³.

Целта на настоящата разработка не е да преповтаря факти, които са описани дори в учебниците по история. По-скоро идеята е да се осветлят някои по-малко известни нюанси на събитията, както и да се проследи тяхната вероятна (проследима с факти и логика) връзка с други политически и дипломатически събития от разглеждания период. А именно – 1867 г., предшестващите и следващите я месеци и години.

Кой е врачанинът Никола Хаджикръстев Върбанов, или, както е по-известен с бунтовното си прозвище – Никола Войводов? Син на заможна и влиятелна врачанска фамилия, преселници в края на XVIII в. от Етрополе. Димитър Йоцов споменава баща му като „най-крупния навремето врачански търговец“⁴. Син на смели и предприемчиви родители, брат на още четирима бра-

фиг. 1 – Родната къща на Никола Хаджикръстев Върбанов (Войводов) във Враца. Инв. № 113 от фонда на РИМ - Враца

тя – Статко, Иванчо, Христо и Мито. (фиг. 1) Получава високо за времето си образование – първоначално във врачанското Въз-

² ИДА, бр. 71, 1996 г.

³ Военно-исторически сборник, бр. 5/1989 г.

⁴ Йоцов, Д. Културно-политическа история на Враца, Враца 1998, с. 159.

несенско училище при отец Иван Ваклидов, впоследствие във френския католически лицей в Бебек, Цариград. Владее и ползва английски, френски, италиански, гръцки и турски език. Докосва се до културата и идеите на Италия, пребивавайки там известно време, с цел да изучи копринарския занаят. Този период, обаче, го тласка в друга посока и той целенасочено и убедено прегръща каузата на българското освобождение. Това го отвежда през бунтовната 1867 г. в Браила. Поради разногласия с местните комитетски дейци (според някои сведения след като предизвикал някого, който го нарекъл шпионин, на дуел, но дуелът не се състоял)⁵, се прехвърля в Галац. Според Стоян Заимов „всичко, що е носило духа на българския бунтовник – хъш, е било събрано в Браила – Галац“⁶.

Убедено мога да кажа, че всички изследователи и „почитатели“ на делото на Никола Войводов застъпват тезата, че едва през 1867 г., след установяването си в Галац, той приема това бунтовно прозвище вместо бащината си фамилия Върбанов. И, също така убедено подлагам на съмнение тази теза. През 1866 г. Никола Върбанов реагира на настроения, критикуващи и отричащи необходимостта от български театър. Поводът е поставената на 11 април 1866 г. в Браила драматизация на Добри Войников по повестта „Райна, королева болгарская“ на Александър Фомич Велтман. Действието се развива през Х век и разказва за похода на киевския княз Светослав и романа му с дъщерята на цар Петър – Райна⁷. Повестта е преведена и издадена през 1852 г. от Йоаким Груев и Елена Мутева⁸. В своята патетична театроведска статия във в. „Турция“ Никола Върбанов изявява своето силно перо и висока ерудиция, защитавайки правото на българите да развиват своя театрална култура. Използва средствата на сарказма и иронията. Например: „А! Колко глупави са били и Есхил, Софокъл, Еврипид, Сенека, Корней, Расин, Волтер и др., та се мъчили да пишат добри материали за театро...“, или „Ами ония артисти: Палестрина, Мутон, Жоскал, Гомбер, Льоли, Рамо, Паганини и други, които са докарали музиката в най-горна степен дето да привлича неволно най-величествените сърца и да слисва чувствителните души...“⁹ Освен, за да подчертая одухотвореността на този врачански герой, цитирам тази статия, защото тя е

⁵ Греков, М. Геройската смърт на Никола Воеводов и Цветко Павлович (убити вероломно върху парахода „Германия“ на пристанището в Русчук, 8 август 1867), Пловдив 1904, с. 16.

⁶ Заимов, Ст. Миналото. Етюди върху записките на Захари Стоянов, С 1895, с. 156.

⁷ Сампимон, Ж., Либерален преглед – Ставането на Българщината (librev.com)

⁸ Каракостов, Ст. Български възрожденски театър, С 1973 г., с. 153.

⁹ „Нещо за театро“, в. „Турция“, бр. 8/1866 г., с. 2.

подписана Н. К. Войводов. Датата е 13 август 1866 г., т.е. – доста преди оформянето на намерението му да премине с чета в Българско. Тук доста смислено звучи свидетелството на неговия близък съратник Михаил Греков, който отнася промяната в името му след завръщането му от Италия (вероятно 1865 г.), тъй като „юнашките имена бяха тогава на мода и всякой търсеше да се прекръсти“¹⁰.

Във фондовете на РИМ – Враца е инвентиран бакърен съд, подарен от бащата на Никола Войводов на Тодораки Хаджитошев през 1839 г. По периферията на съда е гравирани надпис „Хаджи Кръстьо, Върбан Войводов, 1839“. Никола е роден след три години – 1842. Остава въпросът дали някъде в родовата памет не е съществувало това име като някакъв характерен белег на рода?

фиг. 2 – Бакърен съд, подарен от бащата на Никола Войводов на Тодораки Хаджитошев. Инв. № 395 от фонда на РИМ – Враца

Но си струва да се замислим върху това...(фиг. 2)

Следващият момент, който трябва да бъде изяснен, преди да пристъпим към обстоятелствата около гибелта на Никола Войводов и Цвятко Павлович, е политическата обстановка на Балканите и сред българската емиграция в тяхното навечерие. Годината 1867, според всички източници и анализи, е бурна и бунтовна за българските духове. „В размирно време, както беше това лято...“,

¹⁰ Греков, М. Пак там, с. 17.

пише Добри Войниковият вестник „Дунавска зора“ в своя брой от 27 ноември 1867 г. В друг брой на този вестник, рубриката „Преглед в Българско“ свидетелства, че „по настояще тишина уталага развълнените това лято духове; страхът между Българи и Турци наочно (привидно – б. м. Н. С.) изчезва, но съмнението си съществува, и подозрението си следува тайно“¹¹. Още в началото на предходната 1866 г. е създаден Таен съзаклятнически български комитет, като е предвидено да се създадат още два централни комитета – един в Турция и един в Сърбия, със задача „да приготвят духовете за едно общо въстание в България“. През май същата година този комитет се преименува на Таен централен български комитет¹². През м. февруари 1866 г. в Румъния е извършен преврат срещу княз Александър Куза и на власт идва Йон Братияну, свързан с Таен румънски комитет и националноосвободителните движения в Европа. Според проф. Вера Бонева това довежда до активизиране на българската емиграция с изявен лидер Г. С. Раковски, който „набързо обещава да събере отряд от 5 000 доброволци, които да бъдат въоръжени от новото правителство и изпратени да воюват на юг от р. Дунав“¹³. Иван Касабов отказва да повтори „авантюрата“ от 1862 г. (Първата българска легия и нейния неуспешен край – б. м. Н. С.) и предлага създаването на комитет с първоначалното наименование Таен съзаклятнически български комитет¹⁴. В първия състав на комитета е членувал и Добри Войников¹⁵, а според някои документи Войников е бил председател на Браилския комитет по време на дейността на В. Левски и Димитър Общи¹⁶. В своите спомени Стоян Заимов споменава Добри Войников като един от основателите на БТЦК през 1866 г.¹⁷ Този неочакван и немного популярен акцент от биографията на известния драматург и театрал Добри Войников навежда на мисълта, че неговото близко приятелство с Никола Войводов също вероятно е повлияло на бунтовните настроения на врачанина.

Допълнителен щрих към картината на раздвижените балкански духове добавя посланикът на Русия в Цариград граф Н. П. Иг-

¹¹ в. „Дунавска зора“, бр. 2/1867 г., с. 6.

¹² **Бонева, В.** Иван Касабов като теоретик на възрожденския политически национализъм, сп. „История“, кн. 1/1996.

¹³ **Бонева, В.** Възрожденецът Иван Касабов като юрист, общественик, публицист; всб. „Масоните и Българското Възраждане. В търсене на истината“, I част, С 2023 г., с. 92.

¹⁴ Пак там, с. 92.

¹⁵ **Заимов, Ст.** Миналото. Етюди върху записките на Захари Стоянов, С 1895 г., с. 209.

¹⁶ Препис на съставения от комисията протокол № 1 до негово превъзходителство великия везир, 14 декември 1872 г., в: Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд (документи из турските архиви), под ред. на Ал. Бурмов, Берлин 2018 г., с. 384.

¹⁷ **Заимов, Ст.** цит. съч., с. 209.

натиев в своите дипломатически записки: „Критските събития (1866 г. – б. м. Н. С.) и безсилието на турското правителство да потуши въстанието се отразиха във всички части на Османската империя. Съсипани от данъци и нямащи вече нищо за губене, ожесточени от произвола на властта и разочаровани от обещаните реформи, подтиквани от тайни организации, различните народи с мъка се сдържаха, още повече, че престижът на Портата и на самия султан беше в голяма степен накърнен от последните събития“. И по-нататк: „Цялата Османска империя беше в състояние на опасна възбуда...“¹⁸

Резултатът от тези благоприятни обстоятелства и раздвижването на революционната емиграция в Румъния и Сърбия, е организирането и преминаването на няколко чети през пролетта и лятото на 1867 г. Една от тях е тази на Панайот Хитов и Филип Тотю през април 1867 г. През м. юли на същата година, от Сърбия в Българско преминава т. нар. Зайчарска чета, наброявала, според някои свидетелства, около 600 души¹⁹. Уважаваният историк проф. Иван Стоянов погрешно приписва водачеството на тази чета на Никола Войводов и Цвятко Павлович²⁰. През есента на същата тази бунтовна година започва организацията на Втората българска легия. Проектът на руския посланик в Цариград граф Николай Игнатиев за създаване на голяма южнославянска държава от България и Сърбия, подкрепен от Одеското българско настоятелство и Добродетелната дружина, също датира от 1866 г., както и последвалото го фиаско на ТБЦК с идеята за българо-турска дуалистична монархия. Част от развитието на идеите на Иван Касабов е и т. нар. от него „Свещена коалиция между румъните и българите“²¹.

Незнайно защо един от участниците в българското националноосвободително движение, двукратно заточаван, апостол на Врачански революционен окръг по време на Априлското въстание – Стоян Заимов, в своите спомени, издадени след Освобождението, подхожда с доза ирония и сарказъм към дейността на своите съратници. „Ковачите – апостолите на свободата – в продължение на десет години – от 1866 – 1876 г. – с голем „зор“ едвам можаха да изковат априлското въстание, което, във вид на минутни волканически изригвания, избухна от двете страни на

¹⁸ **Игнатиев, Н. П.** Дипломатически записки (1864 – 1874), т. 1, Записки (1864 – 1871), С 2008, с. 225.

¹⁹ **Кършовски, Й.** Пътуване на българската чета през Дунава с парахода „Радецки“ за България с предводителството на Христо Ботьов войвода на 16 май 1876 г., Пловдив 1876 г.

²⁰ **Стоянов, Ив.** История на Българското възраждане, Велико Търново 1999 г., с. 185.

²¹ **Касабов, Ив.** Моите спомени, НБКМ – БИА, фонд 154, а. е. 21, л. 1, с. 52.

балкана!“²² Това е въпрос на друг анализ. В случая е важно това, че той определя границите на бунтовното десетилетие, което започва именно от 1866 г. По-нататм, изреждайки случващото се през това десетилетие, той споменава Филип Тотю и Хаджи Димитър като водачи на чети, докато за събитието през м. август 1867 г. (погрешно посочвайки датата 9 август, вместо 8 август) пише като за „убийството на Никола Войводов и Цветко Павлович“. Но това, може би, не е толкова изненадващо, четейки за „тайното скитане между покорната рая на някой си раздяконен дякон“ (визира В. Левски). Ценна в този текст е информацията, че всички тези събития провокират Али паша да създаде т. нар. „черен кабинет“ като специално шпионско отделение, защото „има нещо тайно да се готви, както в пределите на Романия и Сърбия, така също и вътре в самата Турция“²³.

От не многото на брой изследвания върху четата на Никола Войводов и Цвятко Павлович оставаме с впечатлението, че тази чета е действала самостоятелно, несвързано с други подобни прояви, резултат от патриотичния порив на един българин и един сърбин (с недоказани български корени). Гореизложеното води мислите в друга посока. Както и някои източници. Например: в своите спомени Никола Обретенов пише, че Никола и Цвятко били извикани от Сърбия от комитета в Румъния, за да събират доброволци за легията в Белград²⁴. Това сведение има своята историческа логика, тъй като е установено, че крайната цел на четата е била Сърбия, а формирането на Втората българска легия е в ход много скоро след трагичния край на двамата воеводи. От м. април до м. август 1867 г. Васил Левски участва в 99-дневния поход на четата на Панайот Хитов из Българско, а на 20 – 21 август напуска Княжевац заедно с Хитов и Иван Кършовски. Останалите четници се отправят през Радуевац и Груя към мошията²⁵ на Берон²⁶, управлявана от Т. Попов (Папазов), на румънския бряг на Дунава²⁷. Единствено логиката може да ни изведе до някаква причинно-следствена връзка между това движение на български четници и придвижването на четата на Войводов и Павлович, чиято крайна цел също е бил Радуевац. Образован и интелигентен човек като Войводов, при това свързан идейно и организационно с революционните среди, едва ли би

²² Заимов, Ст. цит. съч., с. 4.

²³ Заимов, Ст. Миналото. Етюди върху записките на Захари Стоянов, С 1895, с. 33 – 34.

²⁴ Обретенов, Н. Спомени за българските въстания, С 1983, с. 92.

²⁵ мошия – голямо земеделско имение в Румъния, чифлик.

²⁶ Вероятно става дума за Атанас Берон – племенник на д-р Петър Берон, управител на мошията „Чергате“ в Крайова, деец на Добродетелната дружина.

²⁷ 1867 година | Васил Левски – Документи, история и настояще.

предприел самостоятелно и своеволно действие от такъв мащаб, в този исторически момент. Още повече, че през 1867 г. Любен Каравелов създава т. нар. Български комитет със задача „да организира и прехвърля въоръжени чети на българска територия“²⁸. Негови сътрудници са Иван Кулин и Еремия Петров (Българов), към чиито формирования е трябвало да се присъедини и четата на Никола Войводов и Цвятко Павлович.

Интересно сведение във в. „Турция“ споменава, че двамата комити „носели колани на сръбски офицери“, както и торба с пари и „важни книги, в които много лица могат да са компрометират“²⁹.

Трудно е да бъде уточнен съставът на четата, начело на която Никола Войводов и Цвятко Павлович се подготвят в началото на м. август да тръгнат за България през Сърбия. Най-вероятно в нея са участвали много лица, известни от други четнически акции и бунтовни действия. Някои податки в източниците говорят, че четата е имала разнороден, мултиетнически характер. В нея участвали българи, сърби, черногорци. Известни са имената на сърбина Милан (освен Цвятко Павлович, който също е сръбски поданик) и на руския офицер Далматов. Членове на четата са Михаил Греков, по-късно летописец на събитията; хаджи Димитър Асенов, някой Кирияк (вероятно Кирияк Цанков, бъдещият член на ръководството на БРЦК – бел. моя Н. С.); един черногорец и един казак – Семен Лящински³⁰.

Николай Дмитриевич Далматов е роден през 1842 г. в Пермска губерния. Бивш военен, през 1859 г. получава наследствена земя от майка си, след което я подарява на селяните и ги освобождава от крепостничество. През втората половина на 60-те години заминава за България, за да се отдаде на революционна дейност. Взема участие във въстанието в Босна и Херцеговина и е убит в сражение край Крагуевац през януари 1875 г. Неговата роля за съдбата на четата е много възлова. Т. е. – би била, ако войводите бяха се вслушали в неговите съвети. Той предупреждава да не се тръгва с параход по Дунава, защото австрийските плавателни съдове не са сигурна защита в случай на инцидент. Това е факт, въпреки договореностите в Парижкия мирен договор от 1856 г., според които се обявява свободно плаване по река Дунав под контрола на международна комисия, а Австрия, Великобритания и Франция се задължават да защитават клаузите на договора дори с цената на въоръжена намеса срещу всеки, който ги

²⁸ **Божилов, Ив.** и колектив. История на България, С 1994, с. 322.

²⁹ в. „Турция“, бр. 5/31 август 1867 г.

³⁰ **Греков, М.** Как ние освобождавахме България (1), 1990, с. 352.

наруши. Допълнително отежняващо обстоятелство е това, че Войводов и Павлович си правят фотография преди заминаването, на което Далматов също се противопоставя. Фотографиите на двамата, облечени в четнически униформи, са направени в ателието на Франц Душек и са изложени на витрината за реклама. Криминалният сюжет се заплита, когато неизвестно лице купува фотографиите (фиг. 3). С това се аргументира Далматов и предлага да се придвижат по суша, „иначе нас ни чака смърт, неминуема и при това смърт безполезна“³¹. Последвалият развой на събитията ни убеждава в разумната предпазливост на руския офицер, но в случая притеснителното е

друго. Никола Войводов е избран с вишегласие (както повеляват четническите закони), а съратникът му е приет за негов подвойвода и дясна ръка. В написания от Иван Кършовски „Закон за българското народно въстание, по който ще да се управлява Българската народна войска в 1867 г.“ има строго разписани правила за ред, дисциплина и субординация. Между императивите са включени такива, като: всеки четник „да бъде във всичко послушен на воеводата и знаменосеца си“, „да не може по никакъв начин да се отдели или побегне от българската народна войска без позволението на главния воевода“ и т. н. Както и „който престъпи един от тези членове на закона, ще се накаже според закона, със смъртно наказание“³². Възниква въпросът – защо мнозинството от четниците не се подчиняват на своя войвода? Защо изоставят войводата си и той тръгва само с Цвятко Павлович да пътува по вода? Формален разпад на четата няма, но всъщност тя се саморазпада, погазвайки основни принципи и традиции на четническото движение. Почти цялата чета тръгва пеша от Галац

фиг. 3 – Никола Войводов в четническа униформа. Инв. № 901 от фонда на РИМ – Браца

³¹ Греков, М. цит. съч., с. 35б.

³² Кършовски, Ив. Закон за българското народно въстание, по който ще да се управлява Българската народна войска в 1867 г., Дигитален архив на НБКМ, фонд 555, а. е. 4, л. 1 – 2.

за Букурещ и върви пет дни (разстоянието е 244 км). Едно интересно сведение (непотвърдено от други източници) се съдържа в очерка за Ботевия четник и приятел на Никола Войводов – врачанина Давид Тодоров, според което именно той предвожда чета-та в пешеходния ѝ преход от Галац до Букурещ³³. Пристигайки в Букурещ, четниците научават за гибелта на войводата и неговия спътник на Русчушкото пристанище. За Далматов е известно, че успява да стигне до Радуевац, където е освободил багажа си, а оръжието, превозвано в сандъци, е било непокътнато.

Параходът „Германия“, на борда на който Войводов и Павлович се придвижват от Галац към българските брегове, прави впечатление на Никола Козлев още през 1844 г.: „През тази година за първи път се яви параход по Дунава, наречен „Германия“...Обглеждах го отпред. Особено ме учуди отпред, на носа му, една златна мома – гледаше към града и с един пръст на едната си ръка сочеше право към течението на Дунава. Стоях и го гледах докато тръгна надолу. Това наистина беше за чудо на оногава, който първи път виждаше такава машина.“³⁴ Според една статистика в този период по р. Дунав са се движели най-много австрийски параходи – 45, докато френските са 36, а руските – 31.³⁵

На този параход се качват двамата приятели на 8/20 август 1867 г., за да намерят гибелта си малко по-късно в престрелка с

фиг. 4 – Пристанището в Русе през XIX век.
Инв. № 111 от фонда на РИМ - Враца

³³ **Радучев, Ж.** Роден за подвиг и безсмъртие. Животопис на Давид Тодоров Савов, С 1966 г., неиздадена, с. 19.

³⁴ **Козлев, Н.** Автобиография, Велико Търново, ИВИС 2017, с. 52 – 53.

³⁵ в. „Дунав“, бр. 201/16 август 1867 г.

турската брегова полиция на пристанището в Русчук. (фиг. 4)

След тяхната гибел се заформя истински политически и дипломатически скандал, който няма аналог в предшестващите или следващите няколко месеци и години. Причината е в няколко факта. В самото трагично събитие са намесени: Австрийската държава в лицето на нейния консул де Мартирт (който всъщност е от гръцки произход), капитанът на парахода Цицович (Фричович, далматинец по произход), и палубата, която, по всички международни договорености, се счита за неприкосновена австрийска територия; сръбската държава, тъй като Цвятко Павлович е сръбски поданик и като такъв, неговата гибел на австрийска територия поражда мигновена реакция както сред сръбската общественост, така и сред политическите и дипломатически кръгове на Сърбия. На 23 август 1867 г., т.е. – броени дни след събитията, белградският митрополит Михаил отслужва панихида в съборната църква в Белград и произнася следната реч: „... И пак трябва да оплакваме нови жертви на варварско убийство, да скърбим за невинни наши люде, умъртвени чрез злодейство ... от дивата сила на фанатизма и зверството ... нашият белградчанин и Никола Войводов син на братския народ, мъченически пострадаха в Русчук, на парахода „Германия“ ... Не е ли това грозно нарушение на всичко, което е свето и не е ли това деяние на диви зверове ... и на всичко това Европа гледа равнодушно ...“³⁶ По отношение на този сръбски митрополит има интересно сведение в брой 10 на в. „Турция“ от 23 септември 1867 г.: „Тукашният митрополит е начело на българския комитет, който са състави наскоро, той раздава помощта, която иде от Русия, и едно множество руски пътници обхождат не само Сърбия и България, но още Босна и Херцеговина под причина на етнографически и други издирвания и разпръскат на секъде бунтовни идеи“.

Скоро след събитията започва преписка между външния министър на Сръбското княжество Илия Гарашанин и османския външен министър Фуад паша. Разбира се, всяка от страните държи на своята версия за случилото се. Но, успоредно с твърденията за непредизвиканата намеса на турската полиция и репресията срещу пасажерите, сръбската страна обръща сериозно внимание на факта, че Мидхат паша и австрийският консул погазват международните конвенции и допускат акт на насилие върху суверенна територия (каквато е австрийският параход) над пътници, които са преминавали транзитно, покрай територията на Османската империя. В Сръбския държавен архив се пази цялата пре-

³⁶ в. „Видовдан“, бр. 186.

писка между Белградското правителство и Цариград.

В настоящото изследване съм използвала течения на възрожденски вестници в дигиталния архив на НБ „Св. Св. Кирил и Методий“. В първото си писмо до Фуад паша с дата 25 август/6 септември 1867 г., публикувано във вестника на българската революционна емиграция „Народност“, сръбският външен министър Гарашанин поддържа добрия тон, зад който ясно прозира недоволството от извършения акт на насилие. Любопитното е, че той никъде не споменава Войводов, само на едно място, пишейки за Цвятко Павлович, споменава и „неговия другар“, но нищо повече. Завършва в тона на добрата дипломация: „Високата порта лесно може да проумее дълбокото растрошаване, което новината за стореното убийство в Русе направи на вессръбский народ; тъй княжеското управление има яка надежда, че в тия мъчни обстоятелства, благоволните разположения на Високата порта не щат да му ся откажат, и с нейната помощ то ще излезе от мъчното положение, в което го фърли приключението Русенско“³⁷. Османският външен министър Фуад паша също поддържа добрия тон, отстоявайки позицията за правомерните действия на своите служители срещу двама видни бунтовници, познати на властта със своите действия и намерения. Никола Войводов отново не се споменава по име, в прицела е само сръбският поданик Цвятко, който „не е имал никакъв срам за следване на неговата злодейска помисъл“ и „заминувал край Дунав за да влезе в България и да бъде главатар на волниците, които беше привлякал.“³⁸ Обосновавайки тезата си, пашата пише, че между нещата на убитите са намерили „една пусола, два револвера, един голям меч, една сабя, един голям платник пълен с фишеци, облеклото на разбойник Цветка (а къде е облеклото на Войводов? – б. м. Н. С.), и една сребърна плоча с особенный белез (вероятно печат – б. м. Н. С.) на Българските разбойници ...“³⁹ Цвятко Павлович е наречен „злodeец“, но писмото завършва с уверения в доброто отношение на империята към Сърбия и сръбския народ и пожелания нещата да се успокоят. Споменава се Войводов като човек с турски паспорт. В други източници пише за него като за българин с влашки паспорт⁴⁰. За турски паспорт на Никола Войводов пише и в. „Турция“ в своя брой 5 от 31 август 1867 г. Пребивавайки в Румъния, най-вероятно той си е извадил и румънски паспорт, но за да се придвижва по-безпрепятствено в територията

³⁷ в. „Народност“, бр. 1/21 октомври 1867 г.

³⁸ в. „Народност“, бр. 1/21 октомври 1867 г.

³⁹ Пак там.

⁴⁰ в. „Световид“, бр. 94/17 август 1867 г.

на Османската империя е оправдано предположението, че има турски паспорт.

Още на 9 август, в своя бр. 199, официозът на Дунавския вилает вестник „Дунав“ („Туна“) пише за „прочутият разбойник българин Цветко, който преди няколко време излезал от Сърбия и отишъл в Браила да събира помощ и другари, сега ся завръщаше пак с един другар за Сърбия с Австрийския пътнически вапор Германия“⁴¹. Случката се разказва отново откъм турската позиция и звучи сякаш оправдателно. Войводов отново не е назован, а Цветко е наречен „българин“. Преразказвайки цялата случка отново и отново оправдавайки действията на турските власти, в друг свой брой същият вестник бърка името на Войводов, наричайки го Иванчо⁴². Вероятно наличието на различни паспорти у врачанина, както и противоречивата информация, която стига до пресата, са причина за объркването в произхода му. Според проправителствения вестник „Турция“, който излиза в Цариград, „един от двете лица, които са убиха в австрийския вапор Германия на Русчук бил Никола Върбанов (Войнов) Българче което ся учи във францушкото бебешко училище от градът ни“⁴³. Същият вестник, в друг свой брой, пише: „Пашапортите на умрелите не са извадиха, но вижда са че са наричат Цветко Павлович и Никола Върбанов Войводов, и че първият бил сърбин, а вторият Българин, но повлахен после“⁴⁴. Освен за етническия произход на Войводов, този цитат свидетелства, че врачанинът е прибавил Войводов към бащината си фамилия и това е вписано в документите му.

В рубриката „Политически изглед“ в „Народност“ известява за разисквания по случая в Народното събрание на Сърбия. В парламентарния орган били прочетени писмата от Гарашанин до Фуад паша и от Фуад паша към Гарашанин и сръбските депутати настояват Белград да постоянства в позицията си и да изисква удовлетворение. Съществена подробност от тази дописка е информацията, че в Цариград е дадена заповед около Ниш да се изпрати десетхилядна турска войска⁴⁵. В условията на размирици на Балканския полуостров и в разгара на кризата около Критското въстание, това звучи като заявка за прерастване на размириците в реални военни действия. Сръбското правителство поставя и конкретни условия пред виновната страна, в случая – Осман-

⁴¹ в. „Дунав“, бр. 199/9 август 1867 г.

⁴² в. „Дунав“, бр. 204/27 август 1867 г.

⁴³ в. „Турция“, бр. 7/18 септември 1867 г.

⁴⁴ в. „Турция“, бр. 12/7 октомври 1867 г.

⁴⁵ в. „Народност“, бр. 3/3 ноември 1867 г.

ската империя. А именно – отпускане на пенсия за роднините на покойния Цвятко Павлович като обезщетение⁴⁶. Друго настояване е за отстраняването на валията на Дунавския вилает Мидхат паша от заемания пост, посочвайки неговата съпричастност към трагичните събития, „по причина на своеволното поведение което държал в тая работа“⁴⁷. Тези условия се потвърждават и от в. „Народност“, който известява, че сръбският княз е поискал Портата да премести Мидхат паша и да определи месечни заплати на фамилията на „ония лица, които загинаха на вавора Германия“⁴⁸. Брой 6 на в. „Народност“ от 23 ноември 1867 г. ни информира, че султанът е определил една заплата за фамилията на „убития Цвятко на пароплава Германия“. През м. февруари 1868 г. Мидхат паша е отзован като валия на Дунавския вилает. След това е председател на Държавния съвет, губернатор на Багдат, велик везир и валия на Солунския вилает, но никога не се завръща на север от Стара планина. Най-вероятно отзоваването му е следствие от злощастната му роля в „Русчушкото приключение“ и от настояването на сръбските управляващи кръгове.

По-рано от отстраняването на Мидхат паша се случва смяната на сръбския външен министър Илия Гарашанин със сръбския капу-кехая Йован Ристич. При пътуването си до Цариград Ристич преминава през Русчук. Това удължаване на пътя едва ли е случайно и едва ли не е свързано с продължаващата да виси сянка на августовските събития и последвалите ги дипломатически „пререкания“.

Месец след гибелта на Войводов и Павлович, в рубриката „Частни работи“ на официоза „Дунав“ се съобщава за пътуване на австрийския консул в Русчук де Мартирт до Виена и свързаните с това слухове, че ще бъде сменен с друг⁴⁹. Отново се налага разсъздението, че последователността на събитията не е случайна. Още на 1 септември 1867 г. Министерството на външните работи на Австро-Унгария нарежда на генералния консул в Букурещ, барон фон Едер, да разследва произшествието на борда на парахода „Германия“ и ролята на австрийския консул в него⁵⁰. В своето изложение по-късно той дава категорично мнение, че австрийските консули в Турция нямат право да екстрадират лица, намиращи се на австрийски кораби, под австрийски флаг, дори

⁴⁶ в. „Утро“, бр. 8688/9 август 2019 г., Русе.

⁴⁷ в. „Турция“, бр. 12/7 октомври 1867 г., с. 2, рубрика „Секакви неща и новини“.

⁴⁸ в. „Народност“, бр. 2/27 октомври 1867 г., с. 8.

⁴⁹ в. „Дунав“, бр. 211/20 септември 1867 г.

⁵⁰ Австрийски документи за гибелта на Никола Войводов и Цвятко Павлович, в: ИДА, бр. 71, 1996, док. № 15.

ако са поданици на Портата⁵¹. Въпреки опитите на де Мартирт да обясни и оправдае своите действия, към 1 ноември 1867 г. той се разделя с поста си.

Доказателство за негативите, които Австро-Унгария получава от неправомерното поведение на своя служител, е окръжното писмо, което австрийският министър на външните работи отправя до представителите на чуждите сили по повод на русчужското приключение, в което отново влиза в обяснителен режим, както и излага мерките на правителството за справяне със ситуацията⁵².

Така гибелта на българина Никола Войводов и сърбина Цвятко Павлович довежда до турбуленции в дипломатическите кръгове на три държави – Турция, Австро-Унгария и Сърбия. В продължение на три месеца европейската дипломация се занимава с темата за произшествието с трагичен край на борда на парахода „Германия“, а според летописеца на българското революционно движение Захари Стоянов след този случай вече никой не искал да се качи на този параход и това наложило неговото изтегляне от Долния Дунав⁵³.

В заключение можем да направим следните изводи:

- четата на Никола Войводов и Цвятко Павлович от м. август 1867 г. не е случайно явление и плод на емоционално хрумване, а е резултат от общобалканските брожения и тенденцията към активизиране на българите през 60-те и 70-те години на XIX век;

- четата и лично Никола Войводов имат своето място в поредицата от родолюбиви начинания през бунтовните 1866 – 1867 години – създаването на ТБЦК, четите на Панайот Хитов и Филип Тотю, зараждането и утвърждаването на българския театър с пиеси на историческа и патриотична тематика, Зайчарската чета на Иван Кулин и Йеремия Българов, създаването на Втората българска легия, четата на Хаджи Димитър Асенов и Стефан Димов – Караджата, и др.

- гибелта на двамата водачи на четата на борда на австрийския параход „Германия“ предизвиква голям обществен, политически и дипломатически отзвук, който довежда до смяна на един външен министър, един управител на вилает и един консул в административния център на вилаета.

⁵¹ **Лебикян, Х.** Аферата с парахода „Германия“ в Русе, Русе 2019, с. 41.

⁵² в. „Турция“, бр. 12/7 октомври 1867 г., с. 2.

⁵³ **Стоянов, З.** Записки по българските въстания, София 1976, с. 89.

THE DETACHMENT OF NIKOLAVOYVODOV AND TSVYATKOPAVLOVICH AND ITS PLACE IN THE TURBULENT HISTORY OF THE 1860S

Nelly Stoyanova

Regional Historical Museum – Vratsa

Abstract: The present study does not aim to repeat well-known facts, but rather to examine the events from a different perspective – their place within the rebellious decade of 1866 – 1876. This is done against the backdrop of the complex political and social relations in the Balkans, as well as by tracing their repercussions in diplomatic circles and on the pages of the Revival press.

An analysis of these circumstances reveals that the detachment of Nikola Voyvodov and Tsvyatko Pavlovich, although it did not achieve its intended goals, triggered significant public, political, and diplomatic reactions. As a consequence, it led to the replacement of one foreign minister, one governor of a vilayet, and one consul in the administrative center of the vilayet.

Keywords: detachment; Nikola Voyvodov; Iliya Garashanin; Fuad Pasha; Midhat Pasha.

Нели Стоянова

Отдел „История на България XV – XIX век“

Регионален исторически музей – Враца

Враца, пл. Христо Ботев № 2

E-mail: nelly_nen@abv.bg